

Tuhaf Zamanlarda Sanatın Mekanı

Birge Yıldırım Okta, Kadir Has Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Doktor Öğretim Üyesi, OKTAA

Özet

Bu makale 58. Venedik Bienali Uluslararası Sanat Sergisi üzerine bir mekansal okumadır. Küratör Ralph Rugoff'un "İlginç Zamanlarda yaşayasın" teması üzerinden sanat yapıtlarında mimari mekanın üretimini ve kişi ile etkileşimini inceler. Rugoff'un bir Çin bedduasından esinlenerek oluşturduğu tema bienalde işlerin sergilenişi ve kişi ile diyalektiğinde etkili olmuş, temanın anlatısı yapıtlara mekansal kurguya yansımıştır. Bu bağlamda makale 58. Venedik bienali Fransa, Türkiye, Avusturalya, Litvanya, Filipinler ulusal pavyonlarını inceleyerek mimarinin sanatın mekanını kurgulama/inşa etme hallerini tartışır.

Venedik Bienali Uluslararası Sanat Sergisi, 1895'ten beri geleneğini yüzün üstünde ulusun katılımı ile sürdüren bir çağdaş sanat platformu¹. 1972 yılından beri küratörlerin² belirlediği bir tema üzerinden ilerleyen Venedik Sanat Sergisi'nin bu seneki teması "İlginç Zamanlarda Yaşayasın". Kuratör Ralph Rugoff'un seçtiği bu tema Çin'de kullanılan ve kökeni 18. yüzyıla dayanan bir beddua. İçinde yaşadığımız kaotik karamsar, kutuplaşmanın yükseldiği bu tuhaf dünyayı adeta betimliyor. 3 Katı olanların buharlaştığı buharlaşırken yerini yeni katılıklara bıraktığı, ekonomik-iklimsel-toplumsal krizlerin, iç savaşların eksik olmadığı, akıllı telefonlara hapsolmuş dünyalarda yaşadığımız bir dönem. Fakat küratör bu bedduayı mevcut hal üzerinden gelişen bir dilek/niyet olarak dile getiriyor. Rugoff, toplu yer değiştirmelerin, göçlerin varoluşumuzu yeniden tanımladığı istikrarsız dünyamıza işaret ederken, sanatın, nasıl yaşayacağımıza ve düşüneceğimize dair yol gösterici olabileceğinin altını çiziyor.⁴ Rugoff yaşadığımız depresif dönemleri, sosyal ayrışmaları, söylemleri öne çıkaran, fakat karamsar olmayan ilginç zamanlarda yaşama dileği ile bir diyalektik inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu tema sanat eseri-sanatçı ve izleyici arasında süre giden ve toplumsal izler bırakan, gündelik gerçeklerimiz üzerine düşündürülen bakış açılarımızı esnetmeyi hedefleyen bugüne ait bir kurgu.

İlginç zamanlarda yaşayasın teması kuşkusuz Venedik Sanat Bienaline katılan sanatçılar için belirleyici olmuş. Rugoff'un küratöryel metninde vurguladığı sanatı nesneleştirmeyen, kişi ile diyalog kuran işlerin üretim süreçleri pek çok ülke pavyonunda dikkat çekiyor. Özellikle kişiyle diyaloga girerek toplumsal, global halleri/aradalıkları haykıran, bağırarak, fısıldayan, eserlerin sanatın deneysel mekanını inşa etme çabasında olduğu gözlemlemek mümkün. Böylesi bir mekansal deneyimin inşası için pek çok sanatçının üretim sürecine farklı disiplinler eşlik etmiş.

¹ Moreno, Valentine, 2010, Venice Biennale and Canada Pavilion: Politics of Representation in the Gardens of Art, 3(1), Kasım.

² Antonio Marazzi, 2014, An Encyclopedic Art Biennale in Venice, "Visual Anthropology", 27, ss.276–301.

³ Rugoff, Ralph. Statement de Ralph Rugoff: May you live in Interesting Times, <https://universes.art/en/venice-biennale/2019/may-you-live-in-interesting-times/>

⁴ Rugoff, 2019.

Mimarlar, müzisyenler, opera sanatçıları, performans sanatçıları, yönetmenler, edebiyatçılar kalabalık listede sık göze çarpan disiplinler arasında. Bu makale ile ulusal pavyonlar üzerinden sanat eseri ve izleyici arasında kurgulanan ilişkinin mekânsal araçsallığını tartışmak istiyorum. Bu bağlamda ilk önce Türkiye Pavyonu ile giriş yapmak isterim.

Türkiye Pavyonu'nda İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) koordinasyonunda Sanatçı İnci Eviner'in Biz, Başka Yerde adlı eseri yer alıyor. Biz, Başka Yerde, Hannah Arendt'in, 1943 senesinde yazdığı Biz Mülteciler adlı metnini bir anlatısını barındırıyor. "Bize unutmamız söylenmişti; biz de hiç kimsenin düşünemeyeceği kadar hızlı bir şekilde unuttuk."⁵ Arendt'n metni belleğe dair, kişilere dair global ve tüm zamanlara ait izler barındırıyor. Eviner Arendt'in mücadele anlatısına benzer bir deneyimi izleyiciyle buluşturuyor. Sanatçı, eserinde toplu yer değiştirmelere, yitirilmelere, yersizlik, hafızasızlık hallerine yer veriyor. Mekanda hiç durmadan yer değiştiren özneler izleyiciyi bir serüvene sürüklüyor. Bu serüveni oluşturan mekanın, mimari tasarımı Birge Yıldırım Okta ve Gürkan Okta'ya ait. Mekan bir sahne olarak kurgulanmış (Resim 1). Bu sahnede kişi kendini görünmez bir rotanın içinde dolaşırken buluyor. Mimari oldukça yapısal bir ölçekle duvarlar rampalar avlu ve merdivenlerle uzun bir sirkülasyon serüvenine izleyiciyi sürüklüyor. Bu yapısalılık Eviner'in katmanlarla izleyiciye yaşatmak istediği hafızaya, belleğe dair çatışmalarla kişinin birebir yüzleşmesini sağlıyor. Tolga Tüzün'ün ses tasarımını yaptığı pavyonda sesler kişiyi adeta takip ediyor. Mekanda dolaştıkça kulağa ilişen çığlıklar, fısıltılar, ağıtlar, gıcirtılar izleyiciyle çarpışıyor. Ardışık sesler ile mekan yeniden inşa ediliyor. Gülden Arsal Yavuz, Melih Kıracı, Canan Yücel Pekiçten'in mekanda sürünerek bedeni ve mekanı yeniden tanımlıyorlar. Dolayısı ile mimari, figürler, nesnelere, beden ve seslerin katmanlaşması ile durmak bilmeksizin yeniden tanımlanıyor (Resim 2). Bu noktada mimarinin nesneleşmemesi önem kazanmış. Neredeyse fotoğraf vermeyecek bir ölçek sunan mimari tasarım izleyicinin kendini kaybetmesi, sesler, figürlerle baş başa kalacağı perspektifler sunuyor (Resim 3). Mimari ölçek her bir figür ve sesi ayırıştırarak ve bazen birleştirerek algılamamızı sağlıyor. Mekan içinde dolaşırken izleyici tüm bu sahneye tanıklık eden bir özneye dönüşüyor.⁶

"Biz, Başka Yerde" göçlerin, toplu yer değiştirmelerin birey üzerindeki olumsuz etkilerini araştırırken izleyicinin deneyimini kişisel bir serüvene dönüştürüyor. Pavyon, Eviner'in sanat üretimi için izleyici ile diyaloga giren düşsel bir mekan olarak kurgulanmış.

Filipinler pavyonu mekânsal deneyimi ile öne çıkan pavyonlar arasında. Ancak üzerine çıkarak algılayabildiğimiz sonsuzluk adaları, Ayakkabılarınızı çıkartarak yürüdüğünüz cam adalar içinde aynalarla yaratılan sonsuzluk algısı ile görünüşün aldatıcı olduğunu vurguluyor (Resim 4). "Ada hava durumu" isimli yerleştirme ile sanatçı Mark Justiniani yalnızca hava durumunu değil dünyanın halini izleyiciye bir yolculukla aktarıyor. Karanlık mekanda aynalar ile yansıyan camlar su kütlelerinde yüzen adaların bir temsili. Adalar içinde yer alan nesnelere Filipin takım adalarından bir takım izleri, tarihteki kırılmalarla kişiyle diyaloga sokuyor. Kişi aynalı cam adaların üzerinde kendini su yüzeyinde hissediyor. Adalar adeta tiyatro sahneleri gibi. Pavyona girdiğinizde çıplak ayakları ile insanların bastıkları yerle kurdukları bağ onları bu yapıtın

⁵ Arendt, Hannah, 1943. "Biz Mülteciler" çev. Erdem Üngür, Erişim: <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2017/04/29/biz-multeciler/>

⁶ Eviner, İ. 2019, "Biz Başka Yerde", Yapı Kredi Yayınları.

aktörleri kılıyor. “Ada hava durumu” mekanın doğası, zamanın inşasına dair algısal bir deneyimi barındırıyor.

Mimari projesi Diogo Passarinho tarafından geliştirilen, Fransa Pavyonu’nda Sanatçı Laure Prouvost kim olduğumuzu, nereye gittiğimizi ve nereden geldiğimizi sorguluyor. Oluşturduğu likit ortam bir su altı sahnesini anımsatıyor (Resim 5). Sürrealist bir kurgu ile geliştirdiği ütopyik mekan ideal olana izleyiciyi sürükleyen kendini temsil, kimlik, nesiller üzerinden var eden bir yolculuk. Küratör Martha Kirszenbaum serginin paylaştığımız gerçekliklerin tutarsızlıkların, ilişkisellikleri temsil eden akışkan ve global dünyanın bir temsili olarak tarifliyor. Paris’ten Marsilya’ya oradan Venedik’e uzanan bu seyahat pavyonda kişisel bir yolculuğa dönüşüyor. Pavyonun girişinde havaya salınan su kabarcıkları ile oluşturulan sis, 2002 İsviçre pavyonunda Didler Scofidio’nun “Blur” projesini anımsatıyor. Hava asılı su kabarcıklarının kışkırtıcılığı ile pavyonun önünde uzun kuyruğu aşarak içeriye girmek gerekiyor.

Laure Prouvost’un nesiller arası kurgusal keşif gezisi yerleştirmenin merkezini oluşturuyor. Bu video kişiye bir seyahat, bir rüya deneyimi yaşıyor. Bu deneyim Diogo Passarinho tarafından tasarlanan mekana da yansımış durumda, yapışkan, akışkanlık hissi veren yumuşak döşeme, girişte içinden geçtiğimiz su kabarcıkları Prouvost’un filminden mekana karışıyor. Mekan bir su altı rüyasına kişiyi yavaş yavaş taşıyor. Sis içinden geçerek mekana arka kapıdan giriliyor. Bodrumda İngiliz ve Fransız pavyonları arasında kazılması planlanan bir çukurun molozları ile karşılaşılıyorsunuz. Üst kata ise tamamen likit bir dünya var. Deniz mavisi zeminli parlak beyaz odadan geçerken filmin ipuçları yer alıyor. Video, enstalasyonlar, objeler, molozlar, su imgesi farklı mekanlara ait. Bu parçalar sadece bütüne dair ipuçları barındırıyor. İzleyiciler Prouvost’un gizemli ütopyasından ideal bir dünyaya uzanan kalıntılar ile ayrılıyor.

Altın Aslan ödülüne layık görülen Litvanya pavyonu kumsalda sıradan bir günü sahneleştiriyor. İzleyicilerin kuş gözü bir bakışla mekana dahil eden pavyonda mekan tek malzeme ile inşa edilmiş, kum. Kumla, ışıklarla elde edilen yapay plaj operadan yükselen sesler ile mekansallaşılıyor. Didaktik olmadan, bir distopik felaket senaryosuna dönüşmeden iklimsel değişikliklere işaret ediyor. Kumsalda uzanan bir adam Noel’de hiç kar yapmamasından şikayet ediyor (Resim 6). Yaşlı kadın kimsenin çöpleri veya köpek dışıklarını temizlememesine bağırıyor. Opera ile kurgulanan bu sahnede yirmi opera sanatçısı gündelik hali ince bir romantizmle seslendiriyor. Antroposen çağında Ötifikasyondan, mayolara yapışan algilerden şikayet ediyorlar. Rugilė Barzdžiukaitė, Vaiva Grainytė, and Lina Lapelytė’nin kurguladığı bu yapay mekan kendini müzik ile yeniden inşa ederken bireylerin gündelik deneyimlerini ve onların küresel ekosistemlerle, etkileşimlerini sorguluyor.

Avusturalya Pavyonunda sanatçı Angelica Mesiti “Assembly” ile polifoni, kakofoni, uyumsuzluk ve uyum arasında üç kanallı bir video yerleştirmesi ile sözü müziğe mekanı performansla dönüştürüyor (Resim 7). Dairesel bir amfi tiyatrodan yola çıkan mekan kamusal alan ve birey arasında bir diyalog geliştiriyor. Demokrasiyi gündelik hayata ve mimariye tercüme eden bu mekan kozmopolit bir tiyatro⁷. İzleyicileri performansın aktörüne çeviren bu karanlık forum,

⁷ <https://www.australiacouncil.gov.au/news/media-centre/media-releases/australian-pavilion-to-present-angelica-mesiti-s-solo-exhibition-assembly/>

demokrasinin farklı sesleri, farklı sözleri bir araya getirme zorluğunu vurguluyor. Assembly, öznenin toplum önünde açığa çıkacağı bir ortam olarak, öznenin kendi var oluşuyla, öteki öznelere, toplumsal gruplar ve bizzat mekânın kendisiyle çarpışarak inşa edilecek toplumsal bir sahneyi canlandırıyor. Sahne herkese ait. Bir başka deyişle herkes bu sahnenin aktörü. Sirküler amfi kurgusu ile yatay ve katılımcı bir mekan yaratıyor. Katılımcılar mekanın öznesine dönüşüyor. Sözleri seslere, mekanı kolektif bir performansa, izleyicileri aktörlere dönüştürerek demokratik, yatay bir örgütlenmenin mekansal kurgusunu oluşturuyor. Mesiti'nin sözsüz iletişim ile kurguladığı bu tema Hannah Arendt'in kaybolmuş politik özneyi diyalog ile tekrar sahneye⁸ çağırışını anımsatıyor;

“Dünyadaki şeylerden ne denli etkilenirsek etkilenelim, bunlar bizi ne denli kavarsa kavrasın, ancak başka insanlarla onlar hakkında konuştuğumuz zaman bizim için insanlık kazanırlar. Dünyada ve kendi içimizde olup bitenleri yalnızca onlar hakkında konuştuğumuz zaman insanileştiririz ve ancak bu konuşma süreci içinde insan olmayı öğreniriz”⁹.

Hannah Arendt'in diyaloga çağırın bu metni, Rugoff'un ilginç zamanlarda yaşayasin teması ile ve bu ilginç zamanlarda sanatın diyalektiğine dair pek çok söz barındırıyor. Türkiye, Filipinler, Fransa, Litvanya, Avusturalya pavyonları mekanı araçsallaştırarak bireyle iletişime geçiyor. İlginç zamanlarda yaşama hallerimizi mimari kurgu ile sahneleştirerek dışavuruyor. Belkide Rugoff'un ilginç zamanlarda yaşayasin çağrısı bu sene mimarinin araçsallaşmasını, çok disiplinliği zorunlu kılmış. İçinde bulunduğumuz halleri bireyle diyaloga girerek bir deneyime dönüştürmek üzere pek çok pavyonda sanat için kurgulanan sessiz/öne çıkmayan mimari tasarımlara mimarlara rastlamak mümkün. Sessiz mimari kurgular adeta sanat yapıtlarının altyapılarını oluşturuyor. Sanatçılar bu alt yapıları konuşur kılıyor ve izleyicinin bu aygıtta dahil olmasını sağlıyor. Bu bağlamda Rugoff'un ilginç zamanlarda yaşayasin temasının gündelik hayatımızın hallerini tartışmayı sürdürürken, ilginç zamanlarda yaşayan bizlere umut vaadeden sanat ve mekan üretimlerine yol açtığını düşünüyorum.

Resimler

Resim 1- Türkiye Pavyonu, Birge Yıldırım Okta

Resim 2- Türkiye Pavyonu, Gürkan Okta

Resim 3-Türkiye Pavyonu Gürkan Okta

Resim 4-Filipinler Pavyonu, Birge Yıldırım Okta

Resim 5-Fransa Pavyonu, Institut Français, Erişim:

<https://www.if.institutfrancais.com/en/institutional-news/laure-prouvost-represents-france-at-the-58th-international-art-exhibition-la>

---

⁸ Yılmaz, Selbin, 2017, Kaybolan Anlamı Ararken: Arendt'in Düşüncesinde Öznellik, “Mülkiye Dergisi”, 41 (4), ss.29-53.

⁹ Arendt, Hannah, Men in Dark Times, 1968, ss.24-25.

Resim 6-Litvanya Pavyonu, Metalocus, María Redondo, Erişim:

<https://www.metalocus.es/en/news/awards-58th-international-art-exhibition-la-biennale-di-venezia>

Resim 7-Avusturalya Pavyonu, Avustralia Council, Erişim:

<https://www.australiacouncil.gov.au/international/venice-biennale/>